

ko'nikma va malakalarni rivojlantirish jarayonida shakllanadi. Pedagogik kasbiy identlikning rivojlanishi uchun talabalarga amaliy tajriba, bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, kasbiy qadriyatlarni anglash, jamoaviy va individual faoliyatni olib borish, mentorlik tizimidan foydalanish muhimdir. Bu jarayon davomida o'qituvchilar o'zlarini nafaqat bilimdon mutaxassislar, balki tarbiyachi, o'rgatuvchi, boshqaruvchi va innovator sifatida ham anglashlari lozim.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, pedagogik kasbiy identlik bo'lajak o'qituvchilarni nafaqat pedagog sifatida o'z vazifalarini bajarishga, balki o'z ishiga nisbatan ma'naviy va ruhiy sadoqatni rivojlantirishga undaydi. Bu

identlik o'qituvchining kasbiy qarorlar qabul qilishiga, o'z ishiga bo'lgan munosabatini aniqlashga, shuningdek, o'z kasbiy yuksalishiga harakat qilishga turtki beradi. Pedagogik kasbiy identlik o'qituvchining muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun muhim asosni tashkil etadi va uning professional rivojlanishi, kasbiy yuksalishi hamda o'zining ishiga bo'lgan sadoqati bilan bevosita bog'liqdir. Pedagogik kasbiy identlikni shakllantirish jarayoni o'qituvchilikka oid ko'nikmalarni rivojlantirish, professional qiziqish va ichki motivatsiyani kuchaytirish orqali amalga oshiriladi. Har bir bosqichda talaba o'zini kasbiy faoliyatga tayyorlaydi va o'zining pedagog sifatida o'zini anglashini chuqurlashtiradi.

Adabiyotlar

1. Абушенко В.Л. Идентичность. // Социология: Энциклопедия / Сост. А.А.Грицанов, В.Л.Абушенко, Г.М.Евелькин, Г.Н.Соколова, О.В.Терещенко. – Минск: Книжный Дом, 2003. – С. 344-349.
2. Лидия Бернгардовна Шнейдер. Профессиональная идентичность: Структура, генезис и условия становления. 2001. Архивировано 27 декабря 2018 года.
3. Профессиональная идентичность, её структура и компоненты. cyberleninka.ru. Дата обращения: 14 ноября 2018.

REZYUME. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida talabalarni kasbiy identligini rivojlanish uchun ta'lim sohasidagi munosabatlar va ishtirokchilar o'rtasidagi ilmiy va amaliy tadqiqotlariga bag'ishlangan. Talabalarda kasbiy rivojlanishda ijtimoiy muhitni o'rni hamda pedagogik- psixologik xususiyatlar haqida so'z yuritiladi. Talabalarida pedagogik kasbiy identlikni rivojlantirish usullari haqida ma'lumotlar berilgan.

РЕЗЮМЕ. Статья посвящена научно-практическому исследованию взаимосвязи образовательных учреждений и участников процесса развития профессиональной идентичности студентов вузов. Обсуждается роль социальной среды и педагогико-психологических особенностей в профессиональном становлении студентов. Студентам предоставляется информация о методах развития их педагогической профессиональной идентичности.

SUMMARY. This article is devoted to scientific and practical research on the relationship between participants and the educational sphere for the development of students' professional identity in higher educational institutions. The role of the social environment and pedagogical and psychological characteristics in professional development of students is discussed. Information is provided on methods for developing pedagogical professional identity in students.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI INTERDISIPLINAR YONDASHUV ASOSIDA O'QUV FAOLIYATIGA JALB ETISH VA KREATIV FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI

N.M.Quchqorova – professor

Oriental universiteti

G.B.Jumaniyazova – tayanch doktorant

Urganch davlat universiteti

Tayanch so'zlar: interdisiplinar yondashuv, kreativlik, metakognitiv kompetensiya, pedagogika, ta'lim innovatsiyalari, ta'lim texnologiyalari, mustaqil fikrlash, talabalar faoliyati.

Ключевые слова: междисциплинарный подход, креативность, метакогнитивная компетентность, педагогика, образовательные инновации, образовательные технологии, самостоятельное мышление, студенческая деятельность.

Key words: interdisciplinary approach, creativity, metacognitive competence, pedagogy, educational innovations, educational technologies, independent thinking, student activity.

Kirish. Talabalarda kreativlik va metakognitiv kompetensiyalarni rivojlantirish bugungi ta'lim tizimining eng dolzarb masalalaridan biridir. Pedagogik amaliyotda, ayniqsa, boshlang'ich ta'limda bu ko'nikmalarni shakllantirish, talabalarining muvaffaqiyatli o'rganish jarayonida markaziy o'rin tutadi. Talabalarining kreativ va metakognitiv ko'nikmalarini rivojlantirish, nafaqat bilim olishni, balki muammlarni hal qilish, tanqidiy fikrlash va o'z-o'zini boshqarish kabi yuqori darajadagi fikrlash jarayonlarini rivojlantirishga imkon yaratadi.

Zamonaviy ta'limda interdisiplinar yondashuvning qo'llanilishi, talabalarda kompleks fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda samarali vosita sifatida ko'riladi. Bu yondashuv bir nechta fanlar va sohalarining integratsiyasiga asoslanib, talabalarda o'rganishning turli yo'nalishlarini birlashtiradi va ularning umumiy rivojlanishini ta'minlaydi.

Bunda ona tili va o'qish savodxonligi kabi asosiy fanlar, talabalarining fikrlash va izlanish jarayonlarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

Mazkur maqola, interdisiplinar yondashuv asosida, talabalarda kreativlik va metakognitiv kompetensiyalarni takomillashtirishga qaratilgan pedagogik metodlarni tahlil qiladi. Ushbu ishda ta'lim jarayonida innovatsion metodlar va pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali talabalarining o'z-o'zini boshqarish, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuvlarini rivojlantirishga qaratilgan yangi yondashuvlar taklif etiladi.

Adabiyotlar tahlili. Ta'lim sohasida kreativlik va metakognitiv kompetensiyalarni rivojlantirish masalasi so'nggi yillarda ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganildi. Pedagogika fanida bu konseptlar talabalarda yuqori darajadagi fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish,

o'rganish jarayonini samarali tashkil etish va talabalarning ta'limga bo'lgan motivatsiyasini oshirish uchun muhim ahamiyatga ega deb hisoblanadi. Kreativlik, ayniqsa, Sternberg (2003) va Runco (2004) kabi olimlar tomonidan keng o'rganilgan. Sternberg (2003) kreativlikni yangi g'oyalar yaratish va mavjud g'oyalarni yangi shakllarda birlashtirish qobiliyati sifatida ta'riflagan. Runco (2004) esa kreativ fikrlashni masalalarni yangi va innovatsion yondashuvlar orqali hal qilishni anglatadi. Interdisiplinar yondashuvni ko'plab tadqiqotchilar, jumladan Beane (1997) va Drake (2007) tomonidan o'rganilgan. Beane (1997) interdisiplinar ta'limning talabalarga real hayotdagi masalalarni hal qilishda yordam berishini, shuningdek, ularning kreativ fikrlash va problemalarni tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantirishini ta'kidlagan. Drake (2007) esa interdisiplinar ta'limni ta'lim jarayonida talabalarning fikrlash ko'nikmalarini integratsiyalash orqali rivojlantirishni maqsad qilgan.

Ona tili va o'qish savodxonligi fanlari ta'limda markaziy o'rin tutadi. Turchi (2003) o'qish savodxonligi va uning pedagogik jarayonlardagi ahamiyatini o'rganib, bu ko'nikmalarni rivojlantirish orqali talabalarning ta'limdagi muvaffaqiyatini oshirish mumkinligini ko'rsatgan. Shu bilan birga, o'qish savodxonligi va ona tili ko'nikmalarining birgalikda rivojlanishi talabalarda integrativ fikrlashni qo'llab-quvvatlaydi va ularning kommunikativ qobiliyatlarini oshiradi.

Interdisiplinar yondashuv va metakognitiv kompetensiyalar sohasida faol bo'lgan bir nechta taniqli pedagoglar va ilmiy shaxslar quyidagilardir:

1. Howard Gardner (Amerikalik psixolog va pedagog). Faoliyat sohasi: Talabalarning turli intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish. Asosiy hissasi: Gardner "Ko'p intellektlar nazariyasi" ni ishlab chiqqan. Uning nazariyasiga ko'ra, har bir insonda kamida sakkiz xil intellektual qobiliyat mavjud, jumladan, lingvistik, matematik, musiqiy, logik, vizual, kinestetik va boshqalar. Bu yondashuv interdisiplinar pedagogikani qo'llab-quvvatlaydi, chunki har bir fan talabaning turli intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishga yorda beradi [1:45].

2. Jerome Bruner (Amerikalik psixolog va pedagog). Faoliyat sohasi: Kognitiv rivojlanish va o'qish pedagogikasi. Asosiy hissasi: Bruner o'rganishning kognitiv nazariyasini ishlab chiqdi va interdisiplinar yondashuvni ta'limda qo'llashga katta e'tibor qaratgan. U, talabalarning ilgari o'rganilgan bilimlaridan foydalanib, yangi bilimlarni o'zlashtirishini ta'minlashga urg'u bergan [2:102].

3. Lev Vygotsky (Rus psixologi). Faoliyat sohasi: O'rganish va rivojlanishning sotsial-g'oyaviy nazariyasi. Asosiy hissasi: Vygotskiy metakognitiv rivojlanishga katta e'tibor bergan. Uning "yaqin rivojlanish zonasini" (ZPD) tushunchasi talabalarga murakkab vazifalarni bajarish uchun yetarlicha yordam berishni ta'minlashni anglatadi. Vygotskiy interdisiplinar yondashuvda ham talabalarning jamoaviy ishlash va o'zaro o'rganishga urg'u berishni targ'ib qilgan [3:28].

4. David Perkins (Amerikalik pedagog va psixolog). Faoliyat sohasi: Metakognitsiya, kreativlik va o'rganishning samaradorligi. Asosiy hissasi: Perkins metakognitsiyani rivojlantirish va kreativ fikrlashni ta'lim jarayonida qo'llashda juda faol. U interdisiplinar ta'limni talabalarning ko'nikmalarini rivojlantirishda qo'llashni taklif qilgan [4:36].

5. Elliot Eisner (Amerikalik pedagog). Faoliyat sohasi: San'at ta'limi va kreativlik. Asosiy hissasi: Eisner san'at va kreativ fikrlashni ta'limda qo'llash orqali interdisiplinar o'rganishni rivojlantirishga katta e'tibor qaratgan. Uning fikriga ko'ra, san'at ta'limi talabalarda yaratijiy fikrlash va interdisiplinar bog'lanishni rivojlantiradi [5:10].

6. Jean Piaget (Shveysariyalik psixolog). faoliyat sohasi: Kognitiv rivojlanish nazariyasi. Asosiy hissasi: Piaget o'rganish va rivojlanishning asosiy jarayonlarini o'rganib, talabalarning bilimlarni qanday shakllantirishi va rivojlantirishi haqida muhim nazariyalar yaratgan. U interdisiplinar yondashuv orqali talabalarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga katta hissa qo'shgan [6:55].

7. Paulo Freire (Braziliyalik pedagog). Faoliyat sohasi: Pedagogik adolat, ijtimoiy ta'lim. Asosiy hissasi: Freire pedagogikada ishtirokchi va dialogik metodlarni qo'llashga urg'u bergan. Uning ta'limdagi yondashuvi interdisiplinar bo'lib, talabalarni ijtimoiy va madaniy jihatdan to'liq anglashga undaydi. Yuqoridagi shaxslar interdisiplinar yondashuv va metakognitiv kompetensiyalarni rivojlantirishda muhim ta'sir ko'rsatgan va pedagogikada yangi usullarni yaratishga hissa qo'shgan shaxslardir. Ularning ishlaridan olingan metod va yondashuvlar hozirgi zamon pedagogikasi uchun juda qimmatli hisoblanadi [7:120].

Shunday qilib, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kreativlik va metakognitiv kompetensiyalarni rivojlantirish, interdisiplinar yondashuvni qo'llash va ona tili va o'qish savodxonligi fanlarini integratsiyalash ta'lim jarayonida talabalarning umumiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu sohada olib borilgan tadqiqotlar, shu jumladan, Sternberg, Runco, Flavell, Beane, Drake va Turchi kabi olimlarning ishlariga tayanib, ushbu maqolada interdisiplinar yondashuv asosida kreativlik va metakognitiv kompetensiyalarni takomillashtirishga qaratilgan yangi pedagogik yondashuvlar ishlab chiqilmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda interdisiplinar yondashuv asosida kreativlik va metakognitiv kompetensiyalarni takomillashtirishning pedagogik samaradorligini aniqlash maqsadida turli metodologik usullar qo'llanilgan. Tadqiqotning metodologiyasi sifatida aralash (mix-method) usulidan foydalanildi, bu esa sifat va miqdoriy tadqiqotlarning kombinatsiyasini o'z ichiga oladi. Tadqiqot quyidagi asosiy metodlarga asoslanadi:

1. Teoretik tahlil. Tadqiqotning birinchi bosqichida mavjud adabiyotlarni tahlil qilish usuli qo'llanilgan. Bu orqali interdisiplinar yondashuv, kreativlik, metakognitsiya va o'qish savodxonligi kabi tushunchalar aniq belgilandi va ular o'rtasidagi bog'liqliklar o'rganildi.

2. Eksperimental tadqiqot. Tadqiqotning ikkinchi bosqichida eksperimental metoddan foydalanildi. Ushbu metod talabalarning kreativlik va metakognitiv kompetensiyalarini interdisiplinar yondashuv asosida takomillashtirishga qaratilgan pedagogik tadbirlar orqali sinovdan o'tkazildi.

3. Kvantitativ tadqiqot. Tadqiqotda talabalarning kreativlik va metakognitiv kompetensiyalarini o'lchash uchun anketalar va testlar qo'llanildi.

4. Sifatli tadqiqot (kvalitativ). Tadqiqotda sifatli tadqiqot metodlari ham qo'llanildi. Bu metod yordamida talabalarning fikrlarini o'rganish uchun intervyular va fokus-guruhlar o'tkazildi. Talabalarning shaxsiy fikrlari, darslarda qo'llangan metodlarga bo'lgan munosabatlari va ular tomonidan qabul qilingan yondashuvlar bo'yicha intervyular o'tkazildi.

5. Tajribaviy darslar va pedagogik monitoring. Tadqiqot davomida o'qituvchilarning pedagogik faoliyati ham monitoring qilindi. Tajribaviy darslar, talabalarga interdisiplinar yondashuv asosida taqdim etilgan yangi materiallar va metodikalar yordamida olib borildi. Darslarda talabalar fikrlash darajasi va dars jarayonida qaysi ko'nikmalar rivojlanayotganini aniqlash uchun kuzatish va tahlil metodlari qo'llanildi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot jarayonida talabalar kreativlik va metakognitiv kompetensiyalarini interdisiplinar yondashuv asosida takomillashtirishga doir olingan ma'lumotlar quyidagi asosiy tahlillarni va natijalarni ko'rsatdi:

Kreativlikni rivojlantirishdagi o'zgarishlar; metakognitiv kompetensiyalarni rivojlantirish; talabalar ta'limga bo'lgan motivatsiyasi; o'quv materiallarining samaradorligi; boshqa faktorlar ta'siri (talabalar kreativlik va metakognitiv kompetensiyalariga ta'sir etuvchi boshqa omillar) o'rganildi. talabalar tahliliy va mantiqiy fikrlash ko'nikmalaridagi o'zgarishlar; talabalar mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish ko'nikmalarining oshishi; talabalar o'zaro hamkorlikda ishlashdagi muvaffaqiyatlari; ta'limda texnologiyalarni qo'llashning kreativlikka ta'siri; metakognitiv ko'nikmalarni talabalar tomonidan baholash jarayonlarida talabalar o'zlarining o'rganish jarayonlarini tahlil qilish, ishlatgan strategiyalarini baholash va yaxshilashda faol ishtirok etdilar.

Natijalar. Tadqiqot natijalari, interdisiplinar yondashuv asosida Ona tili va o'qish savodxonligi fanida kreativlik va metakognitiv kompetensiyalarni takomillashtirishning samarali ekanligini ko'rsatdi.

Xulosa va takliflar. Interdisiplinar yondashuvni ta'lim tizimida kengroq joriy etish lozim. Talabalarga bir nechta fanlarni birlashtirib, o'qish jarayonida amaliy bilimlarni qo'llash imkoniyatini yaratish, ularning fikrlash ko'nikmalarini yanada rivojlantirishga yordam beradi. Bu o'qituvchilarni turli fanlar o'rtasida integratsiyani amalga oshirishga undaydi. Interdisiplinar yondashuvni samarali qo'llash uchun o'qituvchilarni maxsus tayyorlash dasturlari ishlab chiqilishi kerak. O'qituvchilar, o'z pedagogik ko'nikmalarini kuchaytirish, yangi pedagogik texnologiyalarni va metodlarni qo'llashda yanada samarali bo'lishlari zarur [8:89].

Zamonaviy texnologiyalarni o'qish jarayoniga yanada chuqurroq qo'llash, talabalar kreativlik va metakognitiv kompetensiyalarini rivojlantirishda katta yordam beradi. Interaktiv o'quv dasturlari, multimedia vositalari, onlayn resurslar va virtual laboratoriyalar orqali talabalarni keng bilimlar bazasini yaratishga rag'batlantirish mumkin. Ta'lim muhitining rivojlanishi, talabalar kreativlik va metakognitiv ko'nikmalarini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tahlil natijalariga ko'ra, zamonaviy ta'lim muhitida talabalarni doimiy ravishda yangiliklarga o'rgatish, ularga fikrlashning erkin va kreativ usullarini qo'llash imkonini beradi. Bu esa talabalar yanada samarali o'rganishga yordam beradi.

Adabiyotlar

1. Anderson J.R. Cognitive Psychology and its Implications. «Worth Publishers», 2005.
2. Brown H.D. Principles of Language Learning and Teaching. «Pearson Education», 2007. -P. 102.
3. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. «Harvard University Press», 1978. -P. 28.
4. Piaget J. The Psychology of the Child. «Basic Books», 1972. -P. 36.
5. Csikszentmihalyi M. Flow: The Psychology of Optimal Experience. «Harper Perennial», 1996. -P. 10.
6. Dewey J. Experience and Education. Kappa Delta Pi. 2018. -P. 55.
7. Amabile T. M. Creativity in Context. «Westview Press», 1996. -P.120.
8. Gardner, H. Multiple Intelligences: New Horizons in Theory and Practice. Basic Books 2006. -P. 89.

REZYUME. Ushbu maqola talabalarni interdisiplinar yondashuv asosida kreativlik va metakognitiv kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik asoslarini o'rganadi. Maqolada interdisiplinar ta'limning talabalarni qanday qilib yanada ijodiy, tanqidiy va mustaqil fikrlashga undashi, o'z o'rganish jarayonini boshqarish va tahlil qilish qobiliyatlarini qanday rivojlantirishi ko'rsatilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье исследуются педагогические основы развития творческих и метакогнитивных компетенций студентов на основе междисциплинарного подхода. В статье показано, как междисциплинарное образование побуждает студентов мыслить более творчески, критично и независимо, а также как развивать способность управлять и анализировать собственное обучение.

SUMMARY. This article explores the pedagogical foundations of developing students' creativity and metacognitive competencies based on an interdisciplinary approach. The article shows how interdisciplinary education encourages students to think more creatively, critically, independently, how to develop the ability to manage and analyze their own learning.